

НООСФЕРНА ОСВІТА – НОВА ПАРАДИГМА СУЧАСНОГО ОСВІТЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

А Розглядається нова парадигма освіти – ноосферна освіта, визначаються її завдання, обґрунтовуються результати експериментальної роботи з проблеми навчання і виховання учнів через природовідповідну (ноосферну) освіту.

Ключові слова: парадигма, ноосфера, ноосферна освіта, принципи природовідповідності.

Алла Кузнецова. Ноосферное образование – новая парадигма современного образовательного пространства.

А Рассматривается новая парадигма образования – ноосферное образование, определяются его задачи, пути их реализации, аргументируются результаты экспериментальной работы по проблеме обучения и воспитания учащихся через природосообразное (ноосферное) образование.

Ключевые слова: парадигма, ноосфера, ноосферное образование, принцип природосообразности.

Alla Kuznetsova. Noospheric education as a new paradigm of the modern education.

S Paper examines the new paradigm of the education, which is noospheric one, defines its problem and ways to solve them, tells about result of the experimental work on the theme of instruction and education based on the principle of noospheric education.

Key words: paradigm, noosphere, noospheric education.

Актуальність проблеми. У Міжнародній програмі «Збереження генофонду людини» (2001 р.) стверджується, що людина є одним із видів, які мешкають на планеті Земля. За відносно довгий історичний період вона створила такі засоби життєзабезпечення, які дали їй можливість не залежати від капризів природи. Але разом з тим діяльність людини створила агресивне середовище, ознаками якого стали: високий радіоактивний фон, сильні електромагнітні поля робленого походження, технологічні аварії та катастрофи. Агресивне середовище характеризується інформаційним полем, в якому з часом збільшується негативна інформація. Цей стан планети Земля вчені визначають як кризовий. «Корабель цивілізації підійшов до рифового бар'єру. Ми вже бачимо буруні і якщо не знайдемо проходу в бар'єрі, наш корабель загине», – стверджує академік М. Моїсеєв.

Криза системи освіти є наслідком загальної кризи цивілізації.

Криза – це крутий, різкий перелом, частіше на злам століть. «У стані кризи будь-яка система відчуває глибокий розлад, коли порушуються сталі норми взаємодії, цілей, цінностей» [4, с. 21].

Криза системи освіти викликана неспроможністю забезпечити розкриття творчого потенціалу людини, неможливістю подолати головне протиріччя між проголошеними гуманістичними цілями освіти і реалізації їх на практиці. Поглиблюють кризу освіти і такі суттєві протиріччя між:

- потребами суспільства в особистості, спроможної до самостійного управління своєю діяльністю та неможливістю задовольнити ці потреби в школі, де традиційно існує обмеження в діях учнів;

- з законами Природи, завдяки яким функціонує організм людини (в тому числі мозок) і незнанням цих законів учителями, їхньою неспроможністю врахувати природні особливості учнів у процесі навчання;

- необхідністю розвитку в учнів ініціативності,

самостійності, відповідальності за власні вчинки та відсутністю системи педагогічних впливів щодо формування самоконтролю та самооцінки.

Ці протиріччя спровоковані певними недоліками, що притаманні педагогічній діяльності вчителя, в цілому навчальному процесу.

До них відносяться:

- неготовність учителів урахувувати під час навчання фізіологічні, психофізичні та психічні особливості учнів;

- порушення природовідповідного принципу, який є основою будь-якої діяльності, в тому числі і навчання. Сутність його полягає у чергуванні активності та релаксації;

- зміст освіти (програми, навчальні плани, підручники) орієнтований на формування лівопівкульного типу мислення.

Ці протиріччя і недоліки можна подолати за головної умови. Вона полягає у погляді на людину як на надзвичайно складну біоенергоінформаційну систему, в якій тісно взаємопов'язані та взаємодіють тіло, душа, дух. Тільки такий цілісний погляд на людину, яка об'єднанням психічних, психофізіологічних, інформаційно-енергетичних особливостей, дасть змогу подолати ці протиріччя.

Вклад основного матеріалу. Першого жовтня 1997 року Міжнародна асоціація авторів відкриттів зареєструвала під № А-079 відкриття в області теорії людини. Її автор – В. Ярцев. Основною ідеєю теорії є твердження, що людина має властивість об'єднувати енергією і інформацією клітини свого фізичного тіла в єдиний біоенергоінформаційний організм (ефірне тіло)... при цьому інтенсивність і спрямованість клітин в біоенергоінформаційний організм визначається свідомістю людини і самоорганізацією її складових (розуму, почуттів, волі) [5, с. 52].

Такий погляд на людину відповідає етапу розвитку науки – постнеокласичної, або синергетич-

ної (слово «synergos» означає «суміснодіючий»), об'єкт науки цього етапу – системи систем, предмет пізнання – динаміка системних відношень, методи визначаються як синергетичні системні підходи, які інтегрують можливості різних наук і стають нормою поряд з принципами екологізації, психологізації і холістичності (тобто цілісності) [4, с. 16]. Початок третього тисячоліття знаменується стартом нового етапу розвитку науки. Б. Астаф'єв називає його космічною наукою. Основними характеристиками цього етапу розвитку науки виступають цілісні, інформаційно-генетичні єдині космічні системи (об'єкт науки). Предметом дослідження стають Загальні Світові Закони, Закони суспільства і порозуміння». На цьому етапі використовуються методи, які біологічно адекватні Законам Світу (біологічний зворотній зв'язок, 5–8 нейроконтури головного мозку). В основі методології – принцип природовідповідності [4, с. 17].

Ноосферна освіта базується на методології, принципах і методах космічної науки. Це не нова парадигма, яка виникла на даному етапі розвитку суспільства не випадково. В науці поняття «парадигма» трактується як «базова інформаційна інфраструктура, припущення і концепції, на підґрунті яких розвиваються знання в рамках тієї чи іншої наукової дисципліни» [3, с. 22]. Парадигма – це ідея, або встановлений факт, який сприяє пробудженню нової наукової думки, що слугує подальшому прогресу. Народження парадигми здійснюється саме тоді, коли виникає нагальна потреба у рішенні проблеми. «Рішення визначається значущим тільки після того, як буде визнана потреба в такому рішенні» [3, с. 23].

Мета ноосферної освіти: «мотивація гармонійного, цілісного, екологічного здорового типу мислення, в основі якого – сукупне володіння логічним і образним мисленням. Це той тип мислення, який може дати людині цілісну картину Світу і бути спроможним стати інструментом глобальних проблем у період переходу до стійкого розвитку суспільства.

Виховання цілісного мислення базується на системі сучасних досягнень космічної науки, квантової фізики, біології, фізіології, теорії систем, синергетики, нейрофізіології, психології й інших наук, є методом психолого-педагогічного впливу, який може стати інструментом трансформації переважно лівопівкульного мислення сучасної людини» [4, с. 33–34].

Саме перехід до цілісного мислення «є зворотнім етапом в історії людства на його шляху до ноосфери (сфери розуму)», – вважає Н. Маслова. Ноосферна освіта – еволюційний етап розвитку системи освіти – вирішує проблему гармонізації системи відносин: людини до самої себе, до інших, до суспільства, до Всесвіту. Головна мета її – становлення духовності людини через реалізацію принципу природовідповідності (екологічно виправданого використання функцій лівої і правої півкуль мозку). Одне з головних завдань ноосферної освіти – гармонізація роботи великих півкуль мозку, що, в свою чергу, забезпечить гар-

монізацію процесу мислення, яка є передумовою діяльності людини, коли передбачається результат, який буде благом для суспільства, для людства.

У наукових працях фізіологів, психологів, педагогів розкриваються питання асиметрії правої і лівої півкуль мозку. Саме з цими спадково обумовленими особливостями мозку пов'язані типи мислення: для правопівкульних – наочно образне, для лівопівкульних абстрактно-логічне, для рівнопівкульних – гармонійний тип мислення. Формування функцій півкуль мозку пов'язане як з віком дитини, так і зі статевими відзнаками. Кожна з півкуль мозку працює на основі взаємодоповнення, але має ще й особисті ознаки. Ці останні суттєво впливають на пізнавальні процеси. Функціональна асиметрія мозку є однією з важливих якостей індивідуальності. Саме вона визначає особливості сприйняття інформації, її засвоєння, стратегію мислення, емоційну сферу людини. Спеціалізація півкуль мозку є природженою. Вже при народженні існують передумови функціональної асиметрії, які розвиваються завдяки адекватним умовам виховання та навчання. Якщо педагог ігнорує ці спадково обумовлені особливості дитини, то цим він провокує неуспішність учнів у навчанні, втрату мотивації, інтересу до будь-якої діяльності, нівелює великий дар Природи – потребу в пошуковій активності, реалізація якої забезпечує психосоматичне здоров'я людини.

Функції кожної з півкуль мозку взаємодоповнюючі. Так права півкуля мозку пов'язана з несвідомим психічним. Завдяки правій півкулі створюється цілісний образ світу. Ліва півкуля поступово збирає модель світу з різних, але добре вивчених деталей. Важлива роль «правопівкульної» здібності до утворення багатства зв'язків не зменшує «лівопівкульного» мислення у творчій діяльності, тому що творчий процес включає декілька тісно пов'язаних між собою етапів, і порушення жодного з них негативно позначається на кінцевому результаті. Але опора на дискурсивно-логічні можливості людини репродукують ці можливості, звужують горизонти творчого потенціалу людини.

Як підтверджує практика, школа вбачає одним із головних завдань розвиток і тренування логічного мислення, тому і зусилля педагогів спрямовуються на стимуляцію «лівопівкульних» можливостей учня і асиметрія зрушується вліво. Зрушення міжпівкульних асиметрій у бік абсолютного домінування «лівопівкульної» стратегії не є біологічною функцією дорослості організму людини, а залежить від соціального впливу та навчання.

Криза цивілізації, свідками якої є сучасне людство, у великій мірі є криза лівопівкульного типу мислення і пов'язана вона з неекологічною експлуатацією тільки однієї частини мозку, що не відповідає принципу екологічної доцільності. Саме лівопівкульне мислення породило глобальні проблеми, з якими зіткнулося людство у ХХ і на початку ХХІ ст. Ці проблеми були сформульовані у 70-х роках ХХ ст. Римським клубом: термоядер-

на, ресурсна, екологічна, продовольча, сировинна, проблема народонаселення.

Висновок з вищезазначеного такий: для повноцінної творчої діяльності, яка не порушує законів моралі, необхідна злагоджена рівноправна робота обох півкуль мозку, розвиток цілісного (гармонійного) типу мислення.

Чому саме в цей час виникла ця ідея? Відповідь на це питання полягає в наступному.

Ще в першій половині ХХ ст. В. Вернадський, П. Тер'яр де Шарден передбачали перехід планети Земля у новий стан – ноосферу. У 1989 р. М. Моїсеєв написав: «Ныне маячит смена всех «алгоритмов эволюции», планетарной оболочки – её развитие может перейти на совершенно новые рельсы». Ця планетарна перебудова диктує необхідність у людині розумній, яка спроможна жити і приймати рішення, на основі принципу природовідповідності, який не порушує, а закріплює гармонію в усіх існуючих відносинах: «людина – людина», «людина – Природа», «людина – суспільство», «людина – Всесвіт».

Реалізація освітніх ідей ноосферної освіти відбувається на ноосферному уроці. Саме на ньому вчитель організує діяльність учнів, спираючись на знання функцій великих півкуль мозку. Функціональна асиметрія мозку є важливою властивістю індивідуальності. Саме вона визначає особливості сприйняття, запам'ятовування інформації, стратегію мислення, емоційну сферу людини.

І. Павлов вважав асиметрію великих півкуль мозку спадково обумовленою особливістю людини (це підтвердили інші дослідники). В залежності від превалюючої функції великих півкуль мозку І. Павлов розділив людей на тих, хто має генетично обумовлений розумовий (мыслительный) тип мислення (превалююча функція лівої півкулі), і тих, хто має художній тип мислення (превалююча функція правої півкулі), та тих, хто має гармонійний тип мислення (рівновага функцій великих півкуль мозку).

Своєрідність розумового типу мислення полягає в здібності до аналізу, логічних утворень, а своєрідність художнього типу мислення – в образно-чуттєвому засвоєнні світу, в органічному синтезуванні раціонального і емоційного. Люди цього типу мислення мають розвинуту інтуїцію, здатні бачити світ як єдине ціле, творчо підходити до розв'язання будь-яких завдань, передбачати очікуваний результат особистих рішень, відкривати непередбачені зв'язки явищ.

Головне завдання ноосферної освіти – становлення цілісного гармонійного типу мислення. Воно вирішується гармонізацією роботи великих півкуль мозку. Гармонізація досягається завдяки створенню на початку уроку поля любові, яке несе в собі енергетику довіри, поваги, відповідальності. Засобами створення поля любові виступають настрої самого вчителя, привітання учнів, побажання один одному здоров'я, радості тощо.

Гармонізація великих півкуль мозку на ноосферному уроці відбувається на етапі релаксації – обов'язкова і необхідна ланка в реалізації завдань ноосферного уроку. Релаксація безпосеред-

ньо пов'язана з розумінням ритмів мозку, його функціональним станом. У релаксаційний текст учитель вводить образи навчальної інформації, яка повторюється тричі.

Що при цьому відбувається? Відомо, що ми сприймаємо світ за допомогою сенсорних систем. Кожна система одержує назву завдяки тому виду інформації, для сприйняття якої вона спеціально пристосована. Ми сприймаємо зорові, слухові, смакові, нюхові, дотикові стимули, а також силу тяготіння (почуття рівноваги) тощо. Всі ці види відчуттів несуть інформацію про час (коли з'явився стимул, як довго він діяв). Зір, слух, нюх, дотик дають нам інформацію про положення витоку інформації у просторі.

Органи почуттів – нервові впорядкування, що інформують про зміни в навколишньому середовищі, або у внутрішньому світі організму. Вони забезпечують доставку саме тієї інформації, яка потрібна, вони включені в діяльність людини, забезпечують її необхідною інформацією. Разом з тим підкоряються діяльності із багатьох сигналів і обирають саме ті, що необхідні для здійснення означеної діяльності.

Сенсорний розвиток людини має цілісний характер. «Існують не тільки тимчасові, але й постійні міжаналізаторські зв'язки, що обумовлені філогенетичними пристосуваннями комплексів аналізаторів до основних форм і видів речовини, енергії й інформації. Структура таких зв'язків у людини історично перетворена, і сенсорна організація відноситься до найважливіших проявів її історичної природи», – вважав Б. Ананьев [1, с. 15].

Ноосферний урок структурується і його зміст відбирається на основі біоадекватної методики (Real – методики), коли представлення інформації відбувається згідно з природовідповідним психофізіологічним кодом сприйняття інформації.

Згідно з науковими дослідженнями Ж. Піаже, його наукової концепції інтелекту існує єдність чотирьох етапів сприйняття інформації: сенсорно-моторний, символічний, логічний, лінгвістичний.

1-й етап – сенсорно-моторний, здійснюється через сенсорні канали тіла людини, яке функціонує як біологічна антена. Мозок перекодує чуттєві сигнали в наступні дії.

2-й – символічний, на якому відбувається перекодування чуттєвих сигналів у нейрофізіологічні (електричні) імпульси, що сприймаються мозком як образи-символи.

При цьому в правій півкулі створюється образно-чуттєва модель сигналу зі смаком, кольором, запахом, просторовими співвідношеннями, у лівій – формується дискурсивно-логічна модель сигналу, в ній фіксується форма, співвідношення частин, швидкість, вага.

3-й – логічний, він включає аналітичні операції: інформація спирається на образ і створюється образно-вербальна інформаційна «св'ятортка».

4-й – лінгвістичний, на якому образно-вербальна інформація відтворюється учнями в слові. Відбувається кодування символу словом. Саме слово є тим «ключем», яким можна відкрити значення образу-символу і всю інформацію, яку він несе.

Виховання людини не тільки розумної, а й передусім, морально, духовно зрілої, яка володіє цілісним (гармонійним) типом мислення, сьогодні стратегічне завдання освіти і тих, хто в освітньому просторі щоденно на високому професійному зльоті перетворює завдання в практичну дію.

Можна з гордістю констатувати, що в освітньому просторі Харківщини 19 шкіл працюють за дослідно-експериментальною програмою за темою «Навчання і виховання учнів через природовідповідну (ноосферну) освіту і екологічну безпеку». Всі учасники експерименту входять до складу творчої групи, яка почала працювати в 2013 р.

Основні завдання реалізації програми: розкрити творчій потенціал учителя, розвивати готовність до сприйняття нових ідей; вчити пізнавати себе, відноситися до себе як до мікрокосму Всесвіту; формувати здібності перетворювати себе; розвивати рефлексійні здібності як передумову самовдосконалення; створювати умови для становлення духовності вчителя.

Духовність – це творчість, це породження нових ідей, це будівництво свого особистого внутрішнього світу, це сформованість вольових якостей. Це розвинута потреба пошукової активності, реалізація якої забезпечує духовне і психосоматичне здоров'я людини.

Програма передбачає різні види діяльності з вчителями на шляху вирішення вищезазначених завдань: лекції; семінарсько-практичні заняття; перегляд відеофільмів, що стосуються даної проблеми; консультаційну і індивідуальну роботу; знайомство з досвідом колег.

Основні питання, які обговорюються під час творчих зустрічей:

– ноосфера. Ноосферна освіта: завдання і шляхи їх реалізації.

– людина – складна біоенергоінформаційна система. Мікрокосм Всесвіту. Спадково обумовлені особливості дитини. Виховання і навчання на основі індивідуальних відмінностей.

– асиметрія великих півкуль мозку. Гармонізація роботи великих півкуль мозку.

– традиційний і ноосферний уроки. Життєдіяльність учнів на ноосферному уроці.

Кожна творча зустріч – це обмін думками, розповідь про перші надбання експериментально-дослідної роботи. Виступ колег – це перевірка особистої діяльності і шлях до подальшого вдосконалення. Серед першопрохідців у питаннях організації експерименту і відстеження перших результатів – Т.В. Покришкіна, заступник директора з навчальної роботи Богодухівської гімназії № 1, Т.А. Фінько, заступник директора з навчально-виховної роботи Харківської спеціалізованої школи І–ІІІ ст. № 18, Н.М. Запрій, заступник директора з навчально-виховної роботи Орільської ЗОШ І–ІІІ ст. Лозівського району.

Ідея ноосферної освіти прийнята і реалізується багатьма вчителями. Серед подвижників – Ж.В. Шатілова, заслужений учитель України, С.С. Соколова, О.В. Кравцова, О.М. Жихарева, Є.О. Цуканова. Педагоги, які прагнуть опанувати новими ідеями, проявляють готовність упровад-

жувати їх у повсякденний процес виховання та навчання дітей. Це ті, хто зрозумів своє призначення – служити еволюції, і їх кількість зростає.

Вже можна говорити про результати втілення в практику ідей природовідповідної (ноосферної) освіти. Так, кафедра валеології ХНУ імені В.Н. Каразіна вивчала вплив навчального навантаження уроку на стан здоров'я учнів у Харківській спеціалізованій школі І–ІІІ ст. № 18 (школа входить до складу тих, де проводиться дослідно-експериментальна робота. Науковий керівник – професор А.Ф. Кузнєцова). Було проведено обстеження стану енергетичної складової, тобто аури учнів 2, 6 класів, де уроки проводились за ноосферною методикою.

Людина – складна біоенергоінформаційна система. Крім фізичного (матеріального) тіла, вона має 6 енергетичних оболонок. Ще в 70-і роки минулого століття група вчених під керівництвом професора Г. Задніпровського зареєструвала енергетичні оболонки, які постійно летять у простір Всесвіту з не мисленою швидкістю. Вони несуть у собі інформацію про всі дії, думки і емоції людини від моменту зародка до моменту смерті фізичного тіла. Сукупність усіх енергетичних оболонок створюють ауру людини, яка є свідком її здоров'я і настрою. Ще в стародавні часи було відомо, що здоров'я людини складається з трьох частин – фізичного, духовного і ментального. Будь-яка жива система проявляє себе у формі матерії, енергії і зв'язку.

Комп'ютерна програма, за якою вивчали стан здоров'я учнів, дозволяє візуалізувати ауру людини і по дефектам її форми і величини оцінити стан біоенергетичного поля дитини і таким чином визначити ефективність уроку, або іншого заходу. Як стверджують працівники кафедри валеології, які проводили дослідження, під час ноосферного уроку не відбувається накопичення втомлюваності і зменшення енергетичних ресурсів організму школярів, а навпаки спостерігається тенденція до покращення параметрів енергетичних ресурсів організму.

Висновки. Сучасний стан освіти можна охарактеризувати як кризовий. Його ознаки – великий відсоток школярів, які саме в процесі навчання набувають так звані дидактогенні неврози, які провокують захворювання органів і систем фізичного тіла.

Еволюційна (ноосферна) освіта базується на принципі природовідповідності, реалізація якого на ноосферному уроці стає підґрунтям для покращення фізичного і духовного здоров'я. Її ідеї поступово стають надбанням педагогічної спільноти, зусиллями якої вона збагачується.

📖 Література

1. Ананьев Б.Г. Сенсорно-перцептивная организация человека / Б.Г. Ананьев // В кн. Познавательные процессы. Ощущение. Восприятие. – М. : Педагогика, 1982. – С. 7–31.
2. Астафьев Б.А. Законы мира и образование / Б.А. Астафьев // В кн. Ноосферное образование – фундамент устойчивого развития общества. – Севастополь, 2007. – 186 с.
3. Батмангхелидж Ф. Вода для здоровья / Ф. Батмангхелидж. – Минск, 2006. – 286 с.
4. Маслова Н.В. Ноосферное образование – стратегический ресурс общества / Н.В. Маслова // В кн. Ноосферное образование – фундамент устойчивого развития общества. – Севастополь, 2007. – 186 с.
5. Ярцев В.В. Свойство человека объединяет энергии и информации клетки своего физического тела / В.В. Ярцев // Сознание и физическая реальность. – 1998. – Т. 3, № 4 – С. 52–58.